

Pariz. *Stanovništvo sam držao u šaci* (245-257) dio je knjige u kojem se opisuju diverzije koje su organizirale partizanske jedinice otpora u Francuskoj i Poljskoj te o „čudesnom“ oružju koje je naručio Himmler. U dvadeset i trećem poglavlju naslovljenom *Stroop likvidira feldmaršala* (257-274) opisuje se djelovanje njemačkih generala i vojskovođa kojima se Stroop divio. Poglavlje *Werwolf – posljednja jazbina* (274-293) obrađuje razdoblje kraja Drugog svjetskog rata i njemačke akcije uništavanja dokumenata. Pretposljednje poglavlje, *Ubojstva američkih pilota* (293-309), odnosi se na Stroopovo uhićenje 8. svibnja 1945. godine te premještaj u Dachau na sudski proces koji je završio u ožujku 1947. godine osudom na smrt za ubojstvo devetorice pilota SAD-a. Za pilote je u ćeliji tvrdio da s tim optužbama nije imao nikakve veze. Knjiga završava poglavljem *Stratište* (309-327) i kojem se opisuje Stroopova predaja poljskim vlastima 1947. godine, zatim zatvorsko iskustvo u Dachau i odnos poljskih čuvara prema njemu te osobna sjećanja Mocarskog na razgovore koje su vodili u ćeliji. Novo je suđenje Stroopu održano sredinom srpnja 1951. godine te je osuđen na smrtnu kaznu i obješen u ožujku 1952. godine. Na kraju knjige su i kratke biografije osoba spomenutih u knjizi te kazalo osobnih imena.

Posebna vrijednost knjige su i bilješke u kojima autor detaljno opisuje spomenute osobe i događaje te navodi osobne komentare i usporedbe podataka koje je iznio Stroop s onima koje su objavljeni u izvorima i literaturi. Zaključno možemo reći da je ova knjiga značajno djelo koje pomaže psihološkom i sociološkom portretiranju nacističkog ratnog zločinca koji je i u vrijeme iščekivanja izvršenja smrtno kazne i dalje vjerovao u nacističku ideologiju te se zbog svojih postupaka nije pokajao.

Josip Jagodar

Amer Maslo (prior.), *Pisma Hamdije Kreševljakovića Muhamedu Hadžijahiću (1938 – 1959)*, Sarajevo: Javna Ustanova Historijski arhiv Sarajevo; Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, 2024, 188 str.

Nastavnik, samouki povjesničar i autor gotovo tristo bibliografskih jedinica, Hamdija Kreševljaković (1888. – 1959.), svoj profesionalni život posvetio je istraživanju bosanskohercegovačke prošlosti, osobito osmanskog razdoblja. Svojom predanošću, radnom etikom i skromnošću ostavio je trajan trag u historiografiji te i desetljećima nakon smrti nastavlja privlačiti pažnju znanstvene zajednice. Nakon impresivnog priređivačkog pothvata *Nekrolozi Hamdije Kreševljakovića* (2022.), sarajevski povjesničar, Amer Maslo, s Orijentalnog instituta u Sarajevu objavio je 2024. godine i njegovu korespondenciju s učenikom i dugogodišnjim prijateljem Muhamedom Hadžijahićem, vođenu između 1938. i 1959. godine. U prvome dijelu izdanja nalazi se *Predgovor* Aladina Husića, ravnatelja Orijentalnog instituta u Sarajevu, *Riječ urednika* Elme Dervišbegović, povjesničarke iz Historijskog arhiva u Sarajevu, *Zahvala* i *Uvod* Amira Masle, dok drugi dio čini sama korespondencija.

U *Predgovoru* (7-9) Aladina Husića Hamdija Kreševljaković prikazuje se kao važan povjesničar, bez formalne naobrazbe u toj struci, a koji pripada generaciji koja je postavila temelje moderne bosanskohercegovačke historiografije. Javna priznanja dobio je tek 1939. kada je postao dopisni član JAZU-a, a kasnije i član te potpredsjednik Naučnog društva BiH (1951). Smatra se i nezaobilaznim autoritetom za osmansko razdoblje bosanskohercegovačke povijesti. Husić podsjeća da je Kreševljakovićev spisateljski put započeo već u mladosti objavljivanjem narodnih

pripovijedaka, a njegovu manje poznatu stranu otkriva prepiska s pravnikom i povjesničarem Muhamedom Hadžijahićem (1918. – 1986.). Ta pisma, danas dio građe Historijskog arhiva u Sarajevu, osvjetljavaju kako se snalazio u politički i društveno nestabilnim vremenima te otkrivaju osobnu dimenziju znanstvenog rada – „trnovitost karijere jednog naučnika“ i „individualne muke“ iza javnog uspjeha (7-8).

Urednica izdanja Elma Dervišbegović ističe da je arhivska građa Hamdije Kreševljakovića otkupljena 1956. godine te da je ova publikacija dio šire cjeline – u Historijskom arhivu Sarajeva čuvaju se tri fonda vezana uz Kreševljakovićev život i rad. Posebna je vrijednost prepiske jer dočarava „atmosfera toga doba“. Epistolarna ostavština Kreševljakovića tako predstavlja dragocjen izvor za istraživanje u brojnim humanističkim i društvenim disciplinama, a što je prepoznao Amer Maslo (11-12).

U *Uvodu* Maslo prikazuje širi kulturno-obrazovni kontekst u kojem je djelovao Hamdija Kreševljaković. Bosna i Hercegovina krajem 19. i početkom 20. stoljeća nije imala sveučilište, pa su mnogi muslimanski mladići školovanje nastavili na Istoku ili u europskim zemljama, gdje su se bavili orijentalnim jezicima, teologijom i osmanskim poviješću (primjerice Safvet-beg Bašagić, Šaćir Sikirić, Muhamed Tajib Okić, Mehmed Handžić i Hamid Hadžibegić). U razdoblju Kraljevine SHS kulturna društva *Gajret* i *Narodna uzdanica* odigrala su ključnu ulogu u obrazovanju bosanskohercegovačkih muslimana, dijeljenjem stipendija i izdavanjem kalendara s povijesnim radovima – začetkom moderne historiografije među bosanskohercegovačkim muslimanima (15-16).

Kreševljaković je radio prvenstveno kao profesor u različitim školama, a potom i kao djelatnik Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Sarajevu. Suradivao je s austrijskim arheologom i povjesničarem Carlom Patschom, a tijekom čestih posjeta Zagrebu uspostavio je kontakte s istaknutim hrvatskim povjesničarima kao što su Vjekoslav Klaić, Tadija Smičiklas, Ferdo Šišić i Josip Matasović što je bitno oblikovalo njegov historiografski razvoj. Početkom Drugoga svjetskog rata postao je redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a nakon rata i potpredsjednik znanstvenog društva Narodne Republike BiH, kasnije Akademije nauke i umjetnosti BiH. Uz znanstveni angažman nije zapostavljao ni nastavnički. Bio je učitelj i mentor mnogim budućim povjesničarima s kojima je održavao bliske stručne i prijateljske veze (17-19).

Korespondencija između Kreševljakovića i Muhameda Hadžijahića započeta je kasnih tridesetih godina i vođena je do Kreševljakovićeve smrti 1959. Pisma otkrivaju i osobnu i znanstvenu dimenziju njihova odnosa. Maslo zaključuje da je ta prepiska dragocjen izvor za proučavanje intelektualne, političke i kulturne historije, kao i historije svakodnevice u Bosni i Hercegovini prve polovice 20. stoljeća (21-26).

Prva datirana *Pisma* su iz 1938. godine. Tematski fokus pisama u tom razdoblju usmjeren je na znanstveni rad i izgradnju intelektualnih mreža. Kreševljaković šalje knjige te potiče Hadžijahića da stupi u kontakt s istaknutim zagrebačkim znanstvenicima, među kojima su Gjuro Szabo, Ivan Esih, Antun Šimčik i Aleksej Olesnicki. Raspravljaju o pisanju i objavljivanju znanstvenih radova te o praćenju suvremene periodike i stručnih članaka. U pismima se spominju i odnosi između kulturnih društava *Gajret* i *Narodna uzdanica* u kojima je Kreševljaković bio aktivan. Uz to, pisao je i o svojim obvezama u medresi, a što ukazuje na njegovu istodobnu uključenost u prosvjetni i kulturni život Sarajeva (31-50).

U razdoblju Drugoga svjetskog rata (1942. – 1945.) dopisivanje poprima osobniji ton. U pismima se izmjenjuju čestitke na rođenju sina, zahvale za knjige i preporuke za literaturu, ali i prikazi ratne svakodnevice. Kreševljaković piše o stradanju svoga doma, selidbama, prodaji

imovine, slaboj koncentraciji i otežanom radu. Unatoč svemu, ostaje posvećen znanstvenom radu, predaje u Drugoj gimnaziji u Sarajevu i pohađa predavanja drugih znanstvenika. Pisma iz tog vremena svjedoče o borbi da se očuva kontinuitet rada usred teških ratnih okolnosti (51–61).

U poslijeratnim godinama (1947. – 1959.) ton korespondencije ponovno postaje življi i radno usmjeren. Bilježe se susreti i posjeti, poput dolaska Hadžijahićeve obitelji iz Zagreba u Sarajevo, te razgovori o njegovu istraživanju hamzevijskog pokreta. Kreševljaković govori o svom zdravlju i svakodnevi. Kritizira primjerice i odnos zagrebačkih intelektualnih krugova prema intelektualcima u Bosni: „Ja Zagreb volim, ali ne volim one Zagrebčane, koji s visine gledaju na nas u Bosni“ (83). Razmjenjuju knjige, rukopise i povijesne dokumente te komentiraju međusobne radove. Pisma sadrže i praktične savjete vezane uz zapošljavanje, istraživanja i izdavaštvo, a u prepisci se zadnjih par godina pojavljuje i asistentica Melika Jarebica, koja pomaže u tipkanju rukopisa (62–139).

Prepiska između Kreševljakovića i Hadžijahića daje uvid ne samo u njihovu znanstvenu suradnju nego i u intelektualni pejzaž Bosne i Hercegovine od međuratnog razdoblja do ranog socijalizma, otkrivajući kako se znanstvenici snalaze, surađuju i međusobno podržavaju u promjenjivim i često teškim društvenim i političkim okolnostima. Priređivač Amer Maslo ovom je knjigom izvukao na površinu zanimljivo povijesno gradivo koje daje uvid u formiranje znanstvenih mreža, međugeneracijske veze te tijek razvoja bosanskohercegovačke historiografske tradicije. Istodobno, ova korespondencija ima posebnu vrijednost i za hrvatsku historiografsku zajednicu jer rasvjetljava Kreševljakovićeve dugogodišnje veze s hrvatskim intelektualcima što dodatno otvara prostor za nova istraživanja i reinterpretacije.

Valentina Kezić

Zdenko Radelić, *Sjećanja: Prilozi za povijest i historiografiju (1954. – 2024.)*, Zagreb: Tragovi prošlosti, 2024, 479 str.

Memoari hrvatskih povjesničara relativno su rijetka pojava, unatoč činjenici da je historiografija humanistička znanost koja možda i ponajviše koristi memoarsku građu. Možemo reći da postoji svojevrstna suzdržanost povjesničara prema vlastitoj biografiji kao legitimnom predmetu povijesne refleksije. Upravo stoga knjiga *Sjećanja: Prilozi za povijest i historiografiju (1954. – 2024.)* Zdenka Radelića, umirovljenog znanstvenog savjetnika u trajnom zvanju s Hrvatskog instituta za povijest, predstavlja važan i vrijedan doprinos ne samo autobiografskoj literaturi nego i historiografiji.

Zdenko Radelić etablirani je povjesničar suvremene hrvatske povijesti i autor niza kapitalnih djela, među kojima valja istaknuti sintezu *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.: od zajedništva do razlaza* (Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006.), *Hrvatska seljačka stranka 1941. – 1950.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1996.), *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945. – 1950.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.) te dvosveščano djelo *Obavještajni centri, OZNA i UDBA u Hrvatskoj (1942. – 1954.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019.). Radelićevi memoari u pojedinim su segmentima privatna ispovijest, a u drugima je riječ o refleksijama jednog povjesničara koji je desetljećima aktivno sudjelovao u znanstvenoj zajednici, ali i u javnom prostoru općenito.